

UDK:371:321

Ibrohim SAGATOV,

Toshkent farmatsevtika instituti dotsenti PhD, Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'riy ishlar bo'yicha 1 prorektor

TDTTrU. prof. J.Ramatov taqrizi asosida

TEACHING SPECIAL SUBJECTS IN VOCATIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS TODAY – AS AN EDITORIAL PROBLEM

Annotation

This article substantiates the fact that teaching special subjects in vocational education institutions today is an educational problem and that in recent years, in the development of New Uzbekistan, special attention is paid to the transformation of professional education reforms, ongoing reforms, and the education of the younger generation.

Key words: Professional education, New Uzbekistan, educational reforms, Science - education, personnel training, youth, methodology of teaching special subjects, tasks of special subjects, education, transformation.

ПРЕПОДАВАНИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ ПРЕДМЕТОВ В ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ СЕГОДНЯ – КАК ПРОБЛЕМА РЕДАКЦИИ

Аннотация

В данной статье обосновывается тот факт, что преподавание специальных предметов в профессиональных учебных заведениях сегодня является образовательной проблемой и что в последние годы в развитии Нового Узбекистана особое внимание уделяется трансформации реформ профессионального образования, проводимым реформам и воспитанию молодого поколения.

Ключевые слова: Профессиональное образование, Новый Узбекистан, образовательные реформы, Наука-образование, подготовка кадров, молодежь, методика преподавания специальных предметов, задачи специальных предметов, образование, трансформация.

BUGUNGI KUNDA PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA MAXSUS FANLARINI O'QITISH – PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Аннотация

Ushbu maqolada Bugungi kunda professional ta'lim muassasalarida maxsus fanlarini o'qitish – pedagogik muammo sifati hamda so'ngi yillarda Yangi O'zbekiston taraqqiyotida professional ta'lim islohotlar transformatsiyasi, olib borilayotgan islohotlar hamda yosh avlod ta'lim-tarbiyasiga alohida e'tibor berilayotganligini faktlar bilan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Professional ta'lim, Yangi O'zbekiston, ta'limdagi islohotlar, fan – ta'lim, kadrlar tayyorlash, yoshlar, maxsus fanlarni o'qitish metodikasi, maxsus fanlarning vazifalari, ta'lim- tarbiya, transformatsiya.

Kirish. Bugungi kunda talaba-yoshlarning intellektual madaniyatini yuksaltirish jarayonlari bilan bog'liq muammolar o'qitishning innovasion usullari texnologiyasi – pedagogik amaliy rivojlantirishga bog'liqdir. Zero, dunyoning rivojlangan mamlakatlarining kadrlar marketingidagi asosiy dolzarb vazifa tanqidiy tafakkur va mantiqiy xulosa chiqarish, analitik tafakkur kabi intellektual madaniyat komponentlariga ega yuksak mutaxassislarni tayyorlash bilan izohlanadi. Chunki, dunyo taraqqiyotining ertangi istiqboli pedagogik jarayonda o'zining ilmiy, ijodiy, kasbiy faoliyatini yuksak insoniy, axloqiy mezonlar asosida olib boradigan intellektual madaniyat egalari shakllantirish muammosi bilan bog'liq. Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar mehnat bozorining talablariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirishni, professional ta'limni zamonaviylashtirishni talab etadi. Davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev o'zining “Yangi O'zbekiston strategiyasi” nomli asarida sifatli ta'lim – inson kapitalini rivojlantirishning hal qiluvchi omili ekanligi to'g'risida gapirib, bunda uzluksiz ta'lim tizimi uchun milliy o'quv dasturini joriy etish, ta'lim sifatini oshirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash masalalariga alohida e'tibor berib o'tgan. Bu masalalarni bugungi mehnat bozori tamoyillari asosida hal etishda “Fan – ta'lim – ishlab chiqarish” innovatsion hamkorligini amalga oshirish muhim masalalardan biri hisoblanadi. Professional ta'lim tizimida bo'lajak mutaxassislarning raqobatbardoshligini ta'minlashda fan – ta'lim – ishlab chiqarish integratsiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Shuningdek ta'lim sifatini oshirishda ham undan asosiy omil sifatida foydalanishga e'tiborning ortishi zahirida, kadrlar tayyorlash sifatini oshirish va bunda fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasining roli, uning xalqaro tajribasini o'rganish hamda

ilg'or xorijiy tajribadan foydalanish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Shu munosabat bilan, professional ta'limdagi davlat siyosati O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 25-yanvardagi “Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chopa-tadbirlari to'g'risida”gi PF-5313-sonli va 2019-yil 6-sentyabrdagi “Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PF-5812-sonli Farmonlari hamda 2018-yil 3-fevraldagi “O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazi faoliyatini takomillashtirish to'g'risida”gi PQ-3504-sonli qarorida o'z aksini topgan.

Respublikamiz iqtisodiyotining barcha sohalariga mehnat bozorida raqobatlasha oladigan, keng ixtisosli, yuqori malakali professional kadrlar tayyorlash jarayonini rivojlantirish uchun professional ta'limni modernizatsiyalash, tayyorlov yo'nalishlari kasb ta'lim standartlari, o'quv reja hamda dasturlarini takomillashtirish, samarali ta'lim texnologiyalarini amalga joriy etish, zarur moddiy-texnik va o'quv-uslubiy baza yaratish hamda ulardan unumli foydalanish, o'ziga xos o'quv-ilmiy majmualar va markazlar tashkil etish kabilarga asoslanish zarur.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Professional ta'limda kadrlar tayyorlashda ularning bo'lg'usi kasbi va ixtisosligi bilan bevosita bog'liq o'quv predmetlarini o'qib-o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Mutaxassislarning bevosita kasbi va ixtisosligi asosini tashkil etuvchi o'quv predmetlari amaliyotda “maxsus fanlar”, “mutaxassislik fanlari”, “ixtisoslik fanlari”, “maxsus fanlar” kabi ko'plab nomlar bilan ataladi. Lekin ularni nomlashda to'liq bir to'xtamga kelinmaganligi bois ularning barcha jihatlarini yorituvchi yagona, yaxlit tushuncha mavjud emas. Shu o'rinda bitta tushuncha yoki iborada maxsus fanlarning

barcha muhim jihatlarni to'liq ifodalashning iloji ham yo'qligini anglagan holda mualliflarning shaxsiy izohlarini keltirish maqsadga muvofiq, deb bilamiz.

Maxsus fanlarning vazifasi tanlangan kasb va ixtisosliklar bo'yicha zarur va yetarli darajadagi bilim, xatti-harakat usullari (ko'nikma va malakalar) va shaxsiy fazilatlarini shakllantirishdir. Professional ta'lim muassasalarida maxsus fanlarni o'qitish metodikasiga oid izlanishlarimiz, ularning tarkibidagi mavzular orasidagi uzviylikni ta'minlashga, yaxlit ta'lim-tarbiya va rivojlantirish jarayonini tashkil etib, o'tkazishga, tahsil oluvchilarning o'zlashtirishlarini muntazam ravishda nazorat qilib, ob'ektiv baholashga, bosqichma-bosqich aniq amaliy faoliyatga tayyorlash imkoniyatlari yuqori ekanligini ko'rsatadi.

Professional ta'lim muassasalarida maxsus fanlarni o'rganish jarayoni o'zining maqsadi va vazifalari, mazmuni, tashkil etish shakllari, amalga oshirish metodlari va vositalari, o'rganish o'rni (joyi), ajratilgan vaqt miqdoriga ko'ra umumilmiy hamda umumkasbiy o'quv predmetlaridan farq qiladi.

Maxsus fanlarni maqbul o'qitish deganda ayni payt va shart-sharoitda eng kam vaqt, zo'riqish kuchlari, mablag', material kabilar sarflab, imkon qadar yuqori samara hamda sifatli natijaga erishish tushuniladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda belgilangan maqsad va vazifalarni bajarish jarayonida ilmiy-metodik manbalarni o'rganish va tahlil qilish, sotsiologik so'rovnoma, pedagogik kuzatuv, qiyosiy tahlil, pedagogik tajriba-sinov, matematik-statistik tahlil analiz va sintez, tarixiylik va mantiqiylik, qiyosiy-komparativistik usullaridan foydalanilgan. Ma'lumki, hozirgi paytda fanning rivojlanishi tabaqalanish va mujassamlashtirish bilan tavsiflanadi. Fanning tabaqalanishi mavjud fanning alohida bo'limi mustaqil tarmoq sifatida ajralib chiqishida o'z ifodasini topsa, ilgari alohida-alohida bo'lgan bir necha fanlar tutashgan joyida yangi, jadal rivojlanuvchi fanlar hosil bo'lishi esa mujassamlashtirishni anglatadi. Mujassamlashtirish, eng avvalo, ob'ektlar mohiyatiga chuqur kirib borish bilan tavsiflanadi. Misol uchun, aniq o'quv predmetlarini o'qitish metodikasi, sport, muzey, oila, muhandislik, kasb-hunar kabi tarmoqlarning umumiy pedagogikadan ajralib chiqqanini ko'rsatish mumkin. Kasb-hunar pedagogikasi, o'z navbatida, kasbiy ta'lim mohiyatiga chuqur kirib borib uning sifati hamda samaradorligini oshirish muammolarini hal etishga qaratilganligini ko'rsatib o'tishning o'zi kifoya. Demak, ta'lim tizimining rivojlanishi pedagogikani tabaqalanishga zamin yaratdi.

Metodika uchun o'ziga xos masala ko'rilayotgan aniq o'quv predmetini o'qitish mazmuni hisoblanadi: O'quv predmetini shakllanishida ma'lum fan sohasidan ilmiy-amaliy ahamiyatga ega axborotlarni tanlab olish, ularni tizimlashtirish muhim ahamiyat kasb etdi. Bu masalalarni ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantirish va qiziqtirish maqsadlaridan kelib chiqqan holda xususiy metodikalar tadqiq etadi. Lekin, eng avvalo, aniq fanda undan o'quv maqsadlarida ajratib olingan qismi, ya'ni o'quv predmetining o'ziga xos jihatlari hisobga olinadi. Ta'lim mazmunini aniqlashda umumiy pedagogika bir tomonda qolib ketmaydi. Biroq umumiy pedagogikada fan va o'quv predmeti didaktik nuqtai nazardan yetarli darajada ishlab chiqilmagan hisoblanadi, bu masala metodika doirasida nisbatan ko'proq o'z yechimini topadi.

Mashg'ulotlarni tashkil etish va o'tkazish, talabalarining mustaqil ishlarini hamda o'quv predmeti bo'yicha to'g'arak ishlarini tashkil etish va me'yoriylash, tahsil oluvchilarning faol o'quv-bilish faoliyatlarini ta'minlash yo'llarini aniqlash, ta'lim-tarbiya metodlarini tanlab amalga joriy etish, o'zlashtirilganlik darajasini aniqlab, baholash kabi masalalarda metodika o'quv predmeti mansub bo'lgan fanga nisbatan ko'proq didaktika va pedagogik psixologiyaga tayanadi. Lekin ta'limning quyidagi muhim bir masalasi mavjud-ki, bir tomondan, eng avvalo, metodika o'zi tegishli fanga, ikkinchi tomondan, pedagogik psixologiyaga tayanadi.

Fan asoslarini o'qitish metodikasi kabi maxsus fanlarni o'qitish metodikasi u tegishli fan bilan pedagogika orasida vujudga keladi. Shu bilan birga, umumilmiy o'quv predmetlari metodikasi bilan maxsus fanlari metodikalari bir-biridan farq qilishini ham ta'kidlash zarur. Fan asoslari amalda umumilmiy

yoki umumta'lim o'quv predmetlari deb yuritilib, ularning mazmuni bevosita ular tegishli bo'lgan fandan ajratib olinadi hamda didaktik ishlov berilib, undan so'ng o'rganiladi.

Professional ta'limda kadrlar tayyorlash tizimida maxsus fanlarni o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ixtisoslikka oid bilim, xatti-harakat usullari (ko'nikma va malakalar) hamda shaxsiy fazilatlar asosan maxsus fanlarni o'rganish jarayonida shakllanadi. Bundan maxsus fanlar mazmunini o'zlashtirilishi bilan professional ta'lim muassasalari bitiruvchilarining madaniy-texnik tayyorgarlik darajasi bevosita bog'liqligi kelib chiqadi. Bu bog'liqlik, eng avvalo, "ixtisos", "kasb", "hunar", "mutaxassislik", "kasbiy" kabi tushuncha hamda atamalar mohiyatini aniqlab olish zaruriyatini ko'rsatadi.

Tahlil va natijalar. Bugungi kunda "kasb" tushunchasining mazmuni bo'yicha yagona umum qabul qilingan kelishuv mavjud emas. Pedagogik lug'atda "kasb" tushunchasi – bu ma'lum tayyorgarlikni talab qiladigan va odatda tirikchilik manbai bo'lgan mehnat faoliyati turi sifatida ta'riflangan; A.N.Leont'ev "kasb" ni "ushbu turdagi mehnat bilan shug'ullanadigan barcha odamlarning hamjamiyati" deb belgilaydi; E.A.Klimov "kasbni o'ziga xos ob'ektiv va shaxs harakatlarining mutlaqo tartibga solinadigan tashkiloti" deb biladi; S.Y.Batishvning ta'kidlashicha, "kasb jamiyat uchun zarur va insonning jismoniy va ma'naviy kuchlarini qo'llash sohasi tufayli cheklangan, unga tirikchilik qilish va rivojlanish imkoniyatini beruvchi mehnat taqsimotidir"; M.S.Kaganning fikricha, "kasb – bu ma'lum bir sifat darajasidagi mahsulot olishni kafolatlaydigan faoliyatdan iborat bo'lgan inson faoliyatining shakllangan madaniy-tarixiy modelidir"; E.M.Kaliskiy kasbni (ideal holda) ma'lum bir faoliyat turini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan oddiy bilim, ko'nikma va qobiliyatlardan (ko'pincha funksional) ko'ra murakkabroq toifa sifatida tasniflaydi, ularni mehnat taqsimoti sharoitida funksiyalarning oddiy bajarilishi sifatida emas, balki insonning mohiyatini ifoda etish usuli sifatida ko'rib chiqadi. "Kasb ta'limi bo'yicha me'yoriy va uslubiy hujjatlar to'plami"da kasb "... muayyan tayyorgarlikni talab qiladigan nisbatan doimiy ish turi", deb ta'riflangan.

"Kasb" tushunchasining ta'riflarini tahlil qilish uni talqin qilishning xilma-xilligi hodisaning o'zini ko'p belgilari mavjudligiga va uning mohiyatini har tomonlama ko'rib chiqishga bog'liqligini aniqlash imkonini berdi. Tadqiqotchilar o'zlarining ta'riflarida kasbning ijtimoiy, tarixiy, iqtisodiy, huquqiy, psixologik va fiziologik mohiyatini o'ziga xos hodisa sifatida ochib beradi.

"Kasbiy faoliyat" tushunchasi "kasb" tushunchasidan kengroqdir. Bir tomondan, u inson oldida me'yoriy jihatdan belgilangan xususiyatga ega bo'lgan biror narsani bajarishning tashkil topgan usuli sifatida namoyon bo'lgan har qanday murakkab faoliyatni anglatadi. Ushbu tushunchada kasbiy faoliyat insondan mustaqil ravishda ob'ektivlashgan faoliyat turi sifatida yuzaga keladi. Boshqa tomondan, bu insonni murakkab faoliyat turiga jalb qilish jarayonidir. Uning kasb, mutaxassislikka ega bo'lishi – bu me'yoriy yo'l bilan belgilangan faoliyat uslubini individual, sub'ektivlashgan faoliyat turiga aylantirishdan boshqa narsa emas.

Ko'p tarmoqli iqtisodiyotning rivojlanishi sharoitida kasblarning tarkibi, mazmuni va tabiatida sifatli o'zgarishlar ro'y bermogda, kasbiy faoliyat turlarining xilma-xilligi o'sib bormogda va kasblarni birlashtirish zarurati tug'ilmoqda. "Kasbiy yo'naltirish, shaxsning kasbiy fazilatlarini, shaxsning professional o'zini o'zi belgilashi, iste'dod hodisalari, qobiliyat va boshqalar haqidagi fanlar majmuasini birlashtirgan professiologiya fanlararo tushunchasiga qaytish zarurligi yana bir bor anglashilmoqda".

Xulosa va takliflar. Yuqorida aytib o'tganimizdek, professiologiya inson, jamiyat, ishlab chiqarish va ta'lim to'g'risidagi ko'plab bilimlarni: kibernetika, ta'lim falsafasi, pedagogika, psixologiya, sosiologiya, fiziologiya va boshqalarni o'z ichiga olgan murakkab fandır.

Xulosa qilib aytganda, maxsus fanlar kasbiy tayyorgarlikning asosi hisoblanib, tizimli-integrativ yondashuv hamda unga mos o'qitish, o'rganish metodikasini talab etadi. Bu jarayonda o'zlashtirilgan bilim, xatti-harakat usullari va shaxsiy fazilatlar amaliyotda qo'llanilib sayqallanadi va kasbiy madaniyat darajasigacha takomillashtirilishi ko'zda tutiladi.

Professional ta'lim muassasalarida maxsus fanlarni o'qitish jarayonini tanqidiy tahlil qilish talabalarning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish jarayoniga ta'sir qiluvchi

qator omillarni aniqlashtirib olishga imkon berdi. Bular ijtimoiy buyurtma, ta'lim muassasasining moddiy-texnik va metodik ta'minoti hamda o'quv jarayonini tashkil etish kabi omillardir.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrda «Ta'lim to'g'risida»gi O'PQ-637-sonli Qonuni. // www.lex.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 28 maydagi "Malakali pedagog kadrlar tayyorlash hamda O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarini shunday kadrlar bilan ta'minlash tizimini yanada takomillashtirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-1761-sonli qarori. // www.lex.uz.
3. Абдукудусов О. Совершенствование методики обучения предмету сельскохозяйственные машины. // Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Казан, 1984. 13 б.
4. Авлиякулов Н.Х. Практические основы модульной системы обучения и педагогической технологии. – Бухара, 2001. 99 с.
5. Avliyakov N.X., Musaeva N.N. Maxsus fanlarni o'qitish jarayonida maxsus fanlarning modulli o'qitish texnologiyalari. – T.: Yangi asr avlodi, 2003. 88 b.
6. Ажикин Г.И. Самостоятельная работа учащихся профтехучилищ в процессе производственного обучения. – М.: Высш.шк., 1987. 176 с.
7. Алметов Н.Ш. Дидактические условия формирования профессиональных навыков и умений учащихся СПТУ. // Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Т., 1991. 9 б.
8. Батышев С.Л. Производственная педагогика. – М.: Педагогика, 1984. 340
9. Анденко М.А. Актуальные проблемы взаимодействия специальных кафедр высшей школы при модульном обучении. – Новосибирск, 1993. 78 с.
10. Андреев В.И. Педагогика. // Учебный курс для творческого саморазвития. – Казань: Центр инновационных технологий, 2000. С. 124.